

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
TİB TARİHİ ENSTİTÜSÜ

Adet : 18

FUZULİ
SIHHAT ve MARAZ

کتاب صحت و مرض از تالیف
مولانا فضولی

Terceme eden :
ABDÜLBAKİ GÖLPINARLI
Ankara Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi
Türk Edebiyatı Doçenti

1 9 4 0
İSTANBUL
Millî Mecmua Basım Evi

FUZULİ SİHHAT VE MARAZI İÇİN BİRKAÇ SÖZ

En büyük şairlerimizden Fuzuli'nin Sıhhat ve Maraz risalesine çok merak etmiş, Lebib ve Ahmet Hamdi efendilerin Türkçeye terceme edilmiş matbu risalelerini gözden geçirmiş, lâkin bir şey anlayamamıştım. Maksudım bunun Türkçesini okuyup Fuzuli'nin fikirlerini hülâsa etmekti. Mevzuu vuzuhsuz terceme edilmelerinden kavrayamadım. Nihayet bu niyetimi değerli âlimimiz benim 35 senelik mektep arkadaşım halen Ankara Tarih, Dil ve Coğrafya fakültesi tedris heyetine dahil bulunan Baki Gölpınarlı'ya açtım, ve Türkçesinden bir hülâsa yapmasını reca ettim. Ben sana onu Farsçasından yeniden terceme edeyim, daha iyi olur, dedi. Dedğini pek az bir zamanda yaptı. Başında sayın Rektörümüzün bulunduğu Üniversite Heyetimiz de Tıp Tarihi seminer mesaisi miyanında neşre karar verdi.

Bu eseri takdim etmekle bahtiyar bulunduğumuz bu anda Fuzulinin insan vücudunun, güzel bir mukaddime ve teşbihlerle anlatmak istediği hisleri ve onun kemâlini ve bu arada ifadesindeki kudreti öğrenmiş bulunuyoruz.

Fuzuli, hikayesinin birinci kısmında teşrihi ve fizyolojik noktalara tam bir vukuf ile temâs etmiş ve zamanında tababete aid bilgilerden vücuda tealluk eden kısımları eserinde yaşatmıştır. Bu güzel fikirlerinden dolayı Fuzuli'yi hekim itibar edebilecek miyiz? bilmiyorum. Yalnız Fuzuli hekimlik bilgilerini de nakli ilimlerle meşgul oluren ihmal etmemiştir. Hekim olmasa bile tıp tarihimizde bu tıbbi ve psikolojik mahiyetteki eserile bir müellif olarak yaşayacaktır.

Üstad Baki Gölpınarlı, Fuzuli'ye yakışan bir üslûb ile yazılan sıhhat ve marazı yine kendisine yakışan bir üslûb ve selâhiyetle Türkçemize çevirmiştir. Takrizinde eserin mahiyetini hülâsa etmiştir.

Türk Tıp Tarihi Enstitüsünün en mühim tercemelerini yapan

Baki Gölpınarlı, Semerkandlı Türk hekimi Nizamî Aruzî'nin (Çehar makale) sinin dördüncü faslını terceme etti, bu da resimlerle beraber tarafımızdan neşredildi. Bundan başka, Çince (Vank Şu Hu) adı ile anılıp vezir ve tabib Reşidüddin tarafından (Tanksuknamei İlhan der fûnunu ulûmu Hataî) namile Farsçaya terceme ettirilen 4 cildlik kitabın, bugün ilim âleminde mevcut yegâne birinci cildinin kendi tarafından yazılan mufassal mukaddimesini de dilimize çevirdi. O da neşredildi.

Dioskorid'in Arabca ve Farsçaya terceme edilmiş Kitabülhaşayişindeki mukaddimleri keza Baki Gölpınarlı Türkçeye çevirdi. O da yakında neşrolunacaktır. Enstitümüzün mesaisine yakından alâkadar olan B. Gölpınarlı bu yeni tercemesile irfan kütüphanemize çok ciddi bir eser daha kazandırmış oluyor. Kendilerine ve bu eserin neşrine karar veren Üniversitemizin sayın Rektörüne ve heyetine şükranlarımı takdim ederim.

Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER
Tıp Tarihi Enstitüsü Direktörü

SIHHAT - Ü MARAZ

Yalnız Âzerî lehcesile yazan şairlerin ve 16 ncı asırdaki Türk edebiyatının değil, bütün Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri ve belki birincisi olan ve bu büyüklüğü hâlâ da muhafaza etmekte bulunan Fuzulî'nin Sıhhat - ü Maraz adlı eserini terceme ettirmek suretile sade Türk edebiyatına değil, aynı zamanda Türk tıp tarihine de büyük bir hizmette bulunan İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsüne ve o enstitünün muhterem müdürü değerli ve fa'âl kardeşim Ahmet Süheyl Ünver'e şükranlarımı arz etmeği ilk ve mühim bir vazife bildiğimden sözüme samimî teşekkürlerimi arz ederek başlayorum.

Sıhhat - ü Maraz, Lebîb efendi tarafından dilimize çevrilmiş ve ilkönce İstanbul'da 1282 de Ceridehane Matbaasında basılmıştır. Bilâhare kitapçı Ahmet Hamdi isminde bir zat Lebîb efendinin tercemesini biraz daha zamanın diline uydurma suretile Tırabzonda 1327 hicrîde Mihailidi Matbaasında tab'ettirmiştir. Fakat tercememizde pek ehemmiyetli gördüğümüz yanlışları işaret ettiğimiz vechile Lebîb efendinin tercemesi garib tasarruflarla dolu olduğu gibi bu zat birçok ibarelerin pek mühim bir kısmını mealen terceme etmiş, pek çok yerlerini temâmile uydurmuş ve birçok yerde de aşırı terceme yanlışları yapmıştır. Bundan maada lisan temâmile eskidir, hattâ daha doğrusunu söylemek icab ederse Fuzulî merhumun eserindeki fiillerle rabt edatlarını ve diğer lâhikaları terceme etmiş, diğer kısımları ve bilhassa terkipleri aynen kullanmıştır. Bir derecede ki Farsçaya biraz vâkıf olan bir şahıs bu eseri Lebîb efendinin tercemesinden anlayamaz da aslından daha iyi anlar. Hem doğruluk, hem de lisan bakımından bugün için bu tercemedен istifade etmeğe imkân yoktur. Müddeamızı isbat etmek üzere tercemenin ibtidasından şu birkaç cümleyi alıyoruz:

«Muharrrikânı silsilei hikâyet ve müessisanı mebanî rivayetten

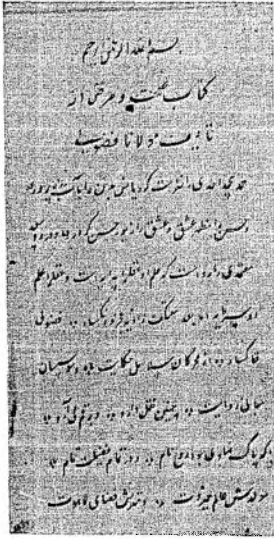
menkul ve mervidir ki Ruh namında bir hak nijad ki âlemi Ceberutta doğmuş ve fezayı âlemi Lâhutu mekân edinmiş idi. Yevmen minel eyyam seyr - ü sefer arzusu ile âlemi nâsute kadem nihade oldukta Beden ismi ile müsemma bir diyar gördü ki heft kişver anın endamı seb'asından ibaret ve ol iklimin şehriyârlığı muhalefette bidîül iştirâk ve muvafakatte adîmül infikâk dört biradere mahsus olup bunlardan birinin ismi Hun, diğerinin Safra, üçüncüsünün Balgam dördüncüsünün Sevda idi. Bunlar fîmabeynehüm teveddüd ve mehabette erkân invanı ile mezkûr ve yekdigere tenakuzda azdad denmek ile meşhur olarak muhalataları vücude sebep ve bu cihetten ahlât namı ile dahi mülakkab olmuşlar idi ve bu dört melikin ihtimamiyle kişveri tende telh ve türş ve şirin ve şûr çâr cuyi revan enhayı mülkü mezkûru ma'mur ve âbâdân etmiş (S: 3-4).

Sihhat ve Maraz risalesinin Türkçesini sadeleştirdiğini iddia eden Ahmet Hamdi de iddiasını kat'iyen yapmamış, meselâ, bu cümlelerde ancak «Mülakkab olmuşlar idi ve bu dört melikin» ibaresini «Mülakkab idiler. Bu dört şehriyârın» tarzına çevirmiş «çâr cuyi revan» terkihini «dört ırmak» yapabilmıştır. Diğer tarafları aynen nakledilmiştir. Kaldı ki esasen lisan eskiliğinden başka terceme yalnlılığı da vardır. Bu bakımdan risalenin mutlaka yeniden Türkçeye nakli icab ederdi.

Biz tercememizde İstanbul Üniversitesi kütüphanesinin Farsça yazmalar kısmında 339 numarada kayıtlı bulunan nushayı esas ittihaz ettik. Bu nusha Fuzulinin «Sihhat ve Maraz» risalesinden başka «Rind-ü Zahid» ve «Sakiname» sini de ihtiva eden bir mecmuacıktır. Sonradan aherlenmiş ince ve beyaz Avrupa kâğıdına yazılmış olup kâğıt ebadı 20,5×12 dir. Yazı 12,5×5,3 kısmını kaplar. Beher sahifede 12 şer satır vardır. Yazısı güzel bir ta'lîktir. Kitabın şirazesı ve sahifeleri oynamış, soğuk şemseli dediğimiz cildle mücelled ise de maklebi kopmuştur. Kenarları yaldızlı, sahifeler cedvelsizdir. 81 varak olan mecmuada Sihhat ve Maraz, baştaki üç boş sahife haric olmak üzere tam yirmi varaklık yer işgal eder. 21.b den 66.b ya kadar Rind-ü Zahid, 67.b den 81.b ye kadar Sakiname vardır. Mecmuanın yazılış tarihi ve yazan maalesef belli değildir. Ancak mecmuanın hicrî 1152 de Bursa'da kadı olan Çelebi zade İsmail Âsım efendinin eline geçtiği ve 1195

de Mektubîi Defteri hulefasından Mirahur zade Seyid Derviş Aliyyül İzzet'e mal olduğu mecmuanın üstündeki temellük tarihlerinden anla-

şılmaktadır. Birkaç tane daha temellük tarihi varsa da bunlar silinmiş ve üstlerine kağıt yapıştırılmıştır. 1152 de Çelebi zade Âsım tarafından temellük edildiğine göre kitap her halde bundan hiç olmazsa 50 sene evveline aid olmalıdır. Yazan adamın çok temiz bir nushadan istinsah ettiği ve kendisinin de şiir ve inşaaya âşına bulunduğu anlaşılmaktadır. Mecmua evvelce Rıza Paşa kütüphanesinde 708 numarada kayıtlı imiş. Kitabın üstünde kütüphanelerin

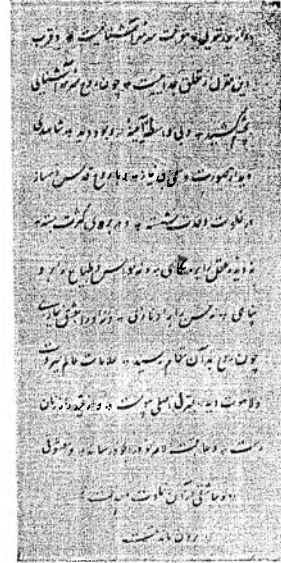
صحت و مرض لفضولی
Üniversite Kütüphanesi
Yazma farsça eserler fihristi
No. 339 «baş sayfa»

eski ve yeni mühürleri de vardır. Kitapta cümleleri ayıran noktalar, sürh ile yazılmıştır. Hülâsa, gerek yazı güzelliği, gerek sıhhat bakımından değerli bir nushadır.

* *

Mecmuayı bu suretle tavsif ettikten sonra tarz ve mündericâtına nakli kelâm ediyoruz. Edebiyatımızda vasıf ve seciyelerin teşhisi ile yazılmış olan ilk kitap Kutatgu Bilik'tir. Görmedi-

ğimiz ve ancak mündericâtı hakkında -ve o da nakli bir surette- pek

«son sayfa»

az bilgimiz olan bu kitabı teşrih edemeyeceğiz. Oğuz lehcesile meydana gelen Türk edebiyatında bize bu tarzda ilk eseri veren Yunus Emredir.

§ Yunus « Risaletün Nushiyye » sinde « akıl, nefis, kanaat, kibir, gazab, alçaklık, buhûl » gibi vasıf ve seciyeleri teşhis eder ve Vücut şehrinde akıl ile nefsin ve bu iki sultanın askerlerinin savaşını anlatır. (Yunus Emre adlı eserimize bakınız. S. 126 — 130) .

§ 16 ncı asır şairlerinden olan ve Bakinin çok kudretli bir rakîbi bulunan Nev'inin de « Hasbihal » adlı risalesi aynı tarzda yazılmış bir eserdir :

Nakış ve suretlere esir olan bir âşık bir gece bir tekkeye uğrar, dervişlerin arasında bulunan bir güzele gönlünü kaptırır. Onun perişan halini gören dervişler acıyıp tekkenin şeyhi « İrşad » a götürürler. İrşad mes'eleyi anlayınca sevgilisine bir mektup göndermesini söyler. Âşıkın beş tane sırdaşı vardır : Nefis, Akıl, Sabır, Karar ve İhtiyâr. Âşık halinden öğünür bir tarzda mektup yazıp İhtiyâra vererek gönderir. Fakat ma'sukun yanında bulunan « İstîğna » âşıkı sırrını faşettiğinden dolayı haksız çıkarır. Mektubu ateşe atıp yakarlar. Yine orada bulunan « Meyil » ise acıyıp âşıkı şefaet eder. Bunun üzerine yarı öğüt verir, yarı alay eder tarzda bir mektup yazıp « Mekk » ve « Hile » ye verip gönderirler. Âşık kabahatini anlayıp niyaza başlar ve yine « İrşad » a gitmeğe mecbur olur. İrşad sabretmesini söylerse de âşık yalvarınca bir mektup daha yazıp « Sabır » ve « Karar » ile göndermesini söyler. Mektubu yollarlar. Bu mektupta âşık affedilmesini niyaz etmekte ve her şeye razı olduğundan bahseylemektedir. Âşık onun halini anlayıp « Meyil » e muvafakati mutazammın bir cevap yazmasını söyler. « İstîğna » nın rağmına bir cevap yazarlar ve âşık « Akıl ve Nefis » den ayrılmasını söylerler. Mektubu « Tecrid » götürür. Nihayet âşık kimseyi rehber edinmeksizin ma'sukun kendisine söz verdiği « Ravzatül envar » a gider. Bu bahçenin kapıcısı olan « Zikr ve Tesbih » âşıkı içeriye alır. Âşık orada kayıt ve suretlerden kurtulup hakikate kavuşur. (Bu eser ve Türk edebiyatındaki mevkii ile hamse tarzındaki umumi değeri hakkında Hikmet İlaydın'ın İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine verdiği çok mühim ve değerli bir eser

olan “ Şark Edebiyatında Behramgûr menkıbelerinde mevzuun tekâmülüne dair „ adlı eserine bakınız : Türkiyat Enstitüsü kütüphanesi).

*
* *

Fuzuli'nin « Sıhhat ve Maraz » adlı eseri bu tarzdaki eserlerin en orijinali ve en mükemmelidir. Metin bir üslûbla hakikaten Fuzuli'ye yakışan san'atkârane bir tarzda yazılmış olan risale muhteva bakımından iki kısma ayrılabilir. Birinci kısımda pek az tesavvuf, pek çok bilginlik var. İkinci kısım tamamen şairane olup çok güzel bir tarzda yürüyerek temamlı tesavvufî bir mahiyet alıyor.

Risalenin birinci kısmında eski tıp telâkkileri hakimdir. Fuzuli, Türkçe divanının mukaddimesinde “ İktisabı fûnunu ilmi aklî ve naklî,, kılmağa uğraştığını ve ömrünü “ bezli iktibası fevaidi hikemî ve hendesî,, eylemeğe sarfettiğini söylediği gibi [1] Farsça divanının mukaddimesinde de tahsile rağbet ettiğini ve hattâ tahsile mani olur diye bazan şiir ile meşgul olmaktan çekindiğini söyler [2]. Aklî ve naklî ilimleri bilen, hattâ hikmet ve hendeseden behresi bulunduğu bildiren Fuzulinin, bu kitap vasıtasile tıp ilminde de adamakıllı rûsuhu olduğunu anlıyoruz. Esasen divanındaki şiirlerden, bilhassa tahmindindeki bazı beyitlerden onun bu rûsuhu anlaşılır :

*Hevayı bağdan ettim bu hikmeti ma'lûm
Ki i'tidâldedir hocceci havâssu kuvâ*

.

*Zamîri gülbüne gül rengi saldı ateşi bîm
Ki humre kana olur nefis evinde râhnümâ*

.

*Bahardan teni gülbünde eyleyüp heyecan
Harâreti demevî kıldı ukdeler peydâ*

[1] Yeni Şark Kütüphanesinin bastırıldığı divan. S: 5

[2] Faik Reşad : Fuzulinin gayri matbu eş'arı, S: 37-38.

*Boyandı kanı ile safhai çemen gül gül
Meğer ki fâsdına hükmeylemiş tabibi hevâ [1]*

.

*Cemti vakt şifahaneî şifasından
Cemti halka müyesser cemti derde devâ*

.

*Marizî ârızai naksdır; nüfûs tamam
Kimine faide perhiz eder kimine gıdâ [2]*

beyitleri ve

*Ey şerbeti vaslın elemi hecre ilâc
Bâzârı gamında eşk nakdine revâc
Ger dulsâ hadengin reki canım ne aceb
Nabziyle kılur tabib teşhisi ilâc [3]*

rûbaisi bu hususu gayet güzel aydınlatmaktadır. Fakat Sıhhat ve Maraz'ın birinci kısmında mevzu müstakillen tıbdır.

« Ceberut âleminde doğmuş, Lâhut âlemini mekân etmiş bulunan Ruh, bir gün Beden diyarını gezip beğenir. O şehirde « Kan, Safra, Balgam, Sevda » adlı dört kardeş hüküm sürmektedir. Bunlar birbirlerine muhalif olmakla beraber birbirlerinden ayrılmalarına da imkân yoktur. Dördü de Mizac adlı bir kızın idaresi altındadır. Ruh, Beden ülkesini beğenir ve Mizacla evlenerek orada yerleşir. Sıhhat adlı bir çocukları olur. Ruh, bir gün, gezintiye çıkar. Ülkede üç şehir vardır. Bunların ilki olan Dimağ kalesine varır. Orada on tane mahalle, her mahallede birer memur vardır: Samia, Basıra, Şamme, Zaika, Lâmise, Hissi müsterek, Hayal, Mütesarrife, Vehim, İdrâk. »

Fuzulî, bu on memurun vazifelerini çok güzel bir surette izah ediyor.

[1] Yeni Şark Kütüphanesinin bastırıldığı divan, S : 11.

[2] Aynı divan, S : 13.

[3] Keza, S : 220.

« Ruh dimağdan sonra Ciğer şehrine gider. Bu şehirde de sekiz memur var :

Gadiye, Namiye, Müvellide, Musavvire, Cazibe, Masike, Hâzime, Vâkıa. »

Fuzuli bunların hizmetlerini de muhtasaran fakat vâkıfane anlatır.

« Ruh bu şehirden de geçer ve Gönül şehrine varır. Gönül şehrinde Ümid, Havf, Gam, Adavet, Mehabbet ve Ferah adlı kişiler vardır. Gönül şehri Ruhun pek hoşuna gider ve orada oturmağa karar verir. Havf, Gam ve Adaveti şehirden sürer. Ümid, Mehabbet ve Ferahla dost olur. Ahlât adı verilen Kan, Balgam, Safra ve Sevdâyı gücendirmiş bulunduğu bunlar tuğyan ederler. Sürgünlerde fesada başlarlar. Gönül şehri gamın istilâsına uğrar. Üç sürgün Yalan, Kin ve Hased kabîlelerine müracaat edip onları da ayaklandırırlar. Ruh âciz kalır. Ferah, imdad istemek kasdile « Hüsn » e, Mehabbet « Aşk » a, Ümid « Akl » a koşar. Fakat akıldan başkası imdada gelmez. Akıl, « perhiz » ile « maraz » ı yener. Gönül şehri düzelir. Ruh istiklâline kavuşur. »

Sıhhat ve Maraz'ın birinci kısmı burada bitiyor. Fuzuli'yi şiirlerinden verdiğimiz misaller ve Sıhhat - ü Maraz'ın bu ilk kısmı ile bir hekim olarak takdim etmek, belki büyük bir cür'ettir, belki pek acele bir hükümdür. Hiç bir vakitte biz böyle bir iddiaya girişmiyoruz. Ancak şu kadar var ki gerek misallerimiz ve gerek Sıhhat - ü Maraz'ın bu birinci kısmı bize Fuzuli'nin eski tıbbı pek iyi bildiğini gösteriyor. Bu hususta iddiaya ve iddiayı isbata kalkışmağa hiçbir lüzum yok ; eser meydanda. Fuzuli ihtimal bir hekimdi, ihtimal değildi. Ancak doktor olmasa bile zamanındaki tıbbı bir doktor kadar bildiği muhakkaktır. İşte bu bakımdan Sıhhat ve Maraz'ın yeniden tercemesini yaptıran ve bu tercemeyi neşreden Tıp Tarihi Enstitüsü ve bu enstitünün cidden çalışkan ve iş bilen müdürü, çok isabetli bir harekette bulunmuştur. En büyük Türk şairinin hekim olmasa bile tıbla alâkası yalnız edebiyat tarihimiz için değil, tıp tarihimiz için de pek mühim bir noktadır.

*
* *

Buradan sonra eserin ikinci kısmı daha ziyade şairane olup psikolojik

bir mahiyet arz ediyor. Bu ikinci kısım ileride izah edeceğimiz vechile Şeyh Galib'in « Hüsni - ü Aşk » ına mevzu olmuştur.

Beden ülkesinde esenleşen Ruh, bu sefer yeni bir maceraya atılmaktadır. Hüsni, Ferahtan Ruhun evsafını duya duya Ruhu görmek arzusunda bulunuyor. Ferahtan, Ruhun Akıl ile beraber bulunduğunu, bundan dolayı da güç görüleceğini söylüyorsa da Hüsni bir efsun bildiğini ve bu efsunla kendisini göstermeden Beden ülkesine girebileceğini iddia ediyor ve hakikaten « Naz, Girişme, İşve » adlı etbamı alıp Beden ülkesine geliyor ve efsunu okuyup o ülkede yerleşiyor. Adamlarının da kimisi gözde, kimisi kaşta karar kılıyor. Aşk da bir müddet sonra gelip Ruhun arkadaşı oluyor. Aşk, Ruha Hüsniyi öğretmektedir. Nihayet Ruh Hüsniyi görmek arzusunu izhar eder. Aşk Ruha sefa aynasını verir. Ruh, bu aynaya bakınca kendisini görür; fakat Hüsni kendisinden ayrı bildiği için Hüsniyi gördüm zanneder ve candan âşık olur. Aşk bu resmin düşmanlarının çok olduğunu, binaenaleyh onu idrâk hazinesinde saklamasını, mutlaka görmek arzusunda ise hayale bir suretini yaptırıp iştiağı arttıkça ona bakmasını söyler. Ruh, Aşkın tavsiyelerini tutar; fakat bir müddet sonra mutlaka Hüsniye ulaşmağa karar verir. Bunun üzerine Aşk ile beraber ma'şukluk çölüne dalarlar. Evvelâ Ayakaltı diyarına girerler. Oradan geçtikten sonra ham gümüşten yapılmış cıva gibi titreyen Bacak diyarını aşarlar. Derken sonsuz uçurumları olan dağlık bir yere gelirler. O dağın geçidinin sonunda kıldan ince bir bel görürler. Oradan da yürüyüp sırasile Göbek girdabı, Sine sahrası, Gabgab gibi yerlerden geçerler. Fakat bir müddet Gabgab kuyusuna düşerler ve oradan zorla geysü ipine yapışıp kurtulurlar. Dudak çeşmesinde dinlenirler. Orada inci ile dolu bir kutuda bulurlar amma gafletlerinden hemen kaybederler. Yanak bahçesi, Kulak eşmesi, Büyücü göz diyarı, Kaş kemeri ve Alın konaklarını da aştıktan sonra bir zulmet diyarına yol uğratırlar. Bütün bu konaklarda Hüsni'den bir nişan bulamıyan Ruh, Aşka çıkışmağa başlar. Fakat Aşk, Hüsni'nin âşıklık diyarında bulunan âşinalık sürmesi çekilmedikçe görülemeyeceğini söyler. Bunun üzerine âşıklık diyarına girerler. Melâmet bostanından geçerler. Hayret ve mahrumiyet ile arkadaşlık ederler. Nale ve zâr ile yoldaş olur-

lar. Nihayet geri dönerler. Ruh, Beden ülkesini harab olmuş, hisleri dağılmış bir halde bulur. Aşka çıkışıp dururken Aşk, sefa aynasının getirtilmesini emreder. Ayna getirtilir. Ruh, aynaya bakınca içinde kendisini görür. Gayet zaif, perişan bir haldedir. Aşka « Bu benim. Evvelki resim nerede? » der. Bunun üzerine Aşk, Ruha âşinalık sürmesini verir. Ruh sürmeyi gözlerine çekince vücud aynası olmaksızın son derece güzel bir suret görür. Hakîkî menziline ulaşır. Kendi kendisine varır. Ma'sukluk ve âşıklık o halvetten dışarda kalır.

*
* *

Sıhhat ve Maraz'ın bu ikinci kısmını da hulâsa ettikten sonra Şeyh Galib'in "Hüsn - ü Aşk", ına geçmek zaruretindeyiz. Galib Dede merhum kitabının telif sebebini izah ederken Nabi'nin "Hayrâ-bâd", ı hakkında :

*Elhak çalup alma kıssadır ol
Hırsızlara hayli hissedir ol*

der ve kitabının sonunda :

*Gencincede resmi nev gözettim
Ben açtım o genci ben tükettim
Esrarımı Mesnevî'den aldım
Çaldım veli miri malı çaldım
Fehmetmeye sen de himmet eyle
Ol gevheri bul da sirkat eyle*

der. Fakat Dede merhum Hüsn - ü Aşk'ını yalnız Mesnevî'den alması, Fuzulî'nin Sıhhat ve Maraz'ını da miri malı saymıştır. Dede, bir de Fuzulî'nin adını ansaydı büyük bir kadirşinaslıkta bulunmuş olurdu. Esasen Hüsn - ü Aşk'ın baş tarafında 'Edeb Mektebine devamlarında bile Fuzulî'nin Leylâname'sinin tesiri açıkça görülüp durmaktadır. İki eseri tamamen mukayese edebilmemiz için burada Hüsn - ü Aşk'ın da hulâsasını yapmak zaruretindeyiz :

« Benî Mehabbet denilen bir kabîle var. Bu kabîle içinde bir gece

bütün kainatı alâkadar eden bir vak'a husule geliyor. Tahkik edilince anlaşılıyor ki o gece Hüsün adlı bir oğlanla Aşk adlı bir kız doğmuştur. Aynı gecede doğan bu iki çocuğu birbirlerine nişanlıyorlar. Okuma çağına geldikleri zaman her ikisi de « Mektebi Edeb » de okumağa başlıyorlar. Mektepte « Monlayı Cünun » muallimdir. Mektepte Hüsün ile Aşk birbirlerine âşık oluyorlar. Hüsün arada bir Aşk'ın evine gelip gitmekte, türlü türlü bahanelerle onu görmeğe gelmektedir. İkisi de « Ma'na » gezinti yerine gitmekte ve orada « Havzı feyz » kenarında eğlenmektedirler. Orada « Sühan » adlı bir ihtiyar mihmandarlık vazifesini görmektedir. Sühan, bunların birbirlerine âşık olduklarını anlayınca aralarında miyancılık ediyorsa da « Hayret » bunların görüşmelerine mani oluyor. Sühan Hüsün'ün Aşk'a, Aşk'ın da Hüsün'e yazdığı mektupları getirip götürmektedir. Hüsün'ün « İsmet » adlı bir dadısı vardır ki onun sırdaşıdır. Daima onunla dertleşir. Aşk'ın da « Gayret » adlı bir lalası vardır. O da Aşk'ı teselli etmektedir. Nihayet Aşk, kabile ulularından Hüsün'ü istiyor; fakat ulular, Aşk'ın Kalb diyarına giderek « Kimya » yı getirmedikçe Hüsün'e nail olamayacağını söylüyorlar. Aşk, derhal Kalb diyarının yolunu tutuyor. Lâkin ilk adımda bir kuyuya düşüyor. Kuyuda bir dev vardır. Aşk ile yoldaşlık eden Gayret'i bu dev, yakalayıp hapsediyor. Sühan, yetişip bunları tılsımlı bir iple kurtarıyor ve bir kuş olarak uçup gidiyor. İkisi yine yola düşüyorlar. Şiddetli bir kış hüküm sürmektedir. Bu sırada bir cadının eline düşüyorlar. Yine Sühan yetişip Aşk'a mücevher bir kılıçla gayet güzel bir atı Hüsün tarafından hediye ediyor. Kılıcın adı « Tığı âh » dır. At da kanlı gözyaşıyla aynı renkte kızıl donlu bir attır. Aşk bu sefer de yolda vahşilerle, gollerle savaşıyor. Nihayet bir ateş denizine erişir. Denizin kıyısında mumdan gemiler vardır. Bunlarla o ateş denizinden geçilecektir. Aşk, temamlile şaşırılmış bir halde iken at dile gelip « Beni sür, ben buradan uçar, geçerim » der. Hakikaten Aşk atı mehmuzlayınca at, ateş denizinin üstünden bir alev gibi süzülüp geçer. Hüsün Gayret'e kanat vermiş bulunduğundan o da uçarak ateş denizinden kurtulur. Çin kıyısına çıkarlar. O sırada Sühan, bir dudukuşu suretine girerek orada Çin şahının « Heşrûba » adlı bir kızı olduğunu, ona aldanmaması lâzım geldiğini haber verir.

Fakat Hüsruba, Hüsün suretine girip Aşk'ı aldatır. Nihayet Gayret ile Aşk her tarafı suretlerle dolu «Zatüssuver» kalesine düşerler. Orada mahbus olurlar. Sühan, bir bülbül suretinde gelip kalede bir hazine olduğunu, o hazineyi elde etmek için kaleyi ateşe vurmasını söyler. Aşk, kaleyi ateşler. Çin şahının kızile beraber kale yanar, suretler kaybolur, içinde bütün âlemin örnek halinde bulunduğu bir cihan görünür. Fakat bu âlemde yalnız Hüsün yoktur. Onun için Aşk o âleme hiç bakmadan yürür gider. Yolda gayet zayıf bir hale gelir. Yanından Gayret de kaybolur. Nihayet yine Sühan'ın rehberliği ile beş kapısı denize, beş kapısı da karaya bakan «Kalb kalesi» ne varır. Kalede bir alay asker karşı çıkar. Kale, aynen Zatüssuver kalesine benzemektedir. Yalnız bu kalenin zemini ayna olduğu gibi suretleri de canlıdır. Gayret, Sühan, İsmet, Hayret, Monlayı cünun. . hep karşı çıkarlar. Hayret, Aşk'ı alıp Hüsün'ün vuslatserayına götürür, Aşk'ın Hüsünden başka bir şey olmadığı anlaşılır.»

* * *

İki eserin bu suretle hülâsasından sonra hükmümüzü verebiliriz. Filvaki hüsün ve aşk şark edebiyatında daima tekrarlanan ve birbirinden hiç ayrılmayan iki kelimedir. Hattâ gazele yepyeni bir ruh veren ve bu bedii nazım şeklini temamlile asrileştiren büyük şair, aziz üstad Yahya Kemal bile bir gazelinde :

Tutuşur meş'alei dille merâyayı huzuz

Hüsni aşk ortada bin mah, bin ahıtle döner

demıştır. Fakat Şeyh Galibin Hüsni - ü Aşk'ı ile Fuzulinin Sıhhat ve Maraz'ı hiç de böyle değildir. Esasen Hüsni - ü Aşk'ın mektep faslında Fuzulinin Leylânâmesinin tesiri inkâr edilemez. Hüsün ve Aşk her iki eserde de tâlî değil, aslî şahıslardandır. Yalnız Sıhhat ve Maraz'da Ruh Aşk'la beraber Hüsni'ü aramaktadır. Hüsni - ü Aşk'ta ise Aşk Hüsni'ü arıyor. Her iki eserde de uzun bir seyr ve seyahat var. Gidilen yer Sıhhat ve Maraz'da Âşıklık ve Ma'sukluk diyarıdır. Gezilen Vücut şehridir. Hüsni - ü Aşk'ta da seyr ve sefer ma'nevîdir, diyarı Kalbe gidilmektedir. Sıhhat ve Maraz'da Aşk ile Ruh Gabgab kuyusuna düşerler. Hüsni - ü Aşk'ta da ilk merhalede Aşk bir kuyuya düşer. Sıhhat ve Maraz'da kuyudan «târî gisû» ile çıkarlar. Hüsni - ü

Aşk'ta Sühan, Aşk'ı tılsımlı bir iple kurtarır. Sıhhat ve Maraz'da âşnâlık sürmesi aranıyor, Hüsn - ü Aşk'ta kimya aranır. Sıhhat ve Maraz'da Ruh, Hayretle arkadaşlık eder. Hüsn - ü Aşk'ta Hayret, Hüsn ve Aşk'ı muaşakadan men'eder. Sonunda da Aşk'ı vuslat diyarına yine Hayret götürür. Sıhhat ve Maraz'da tesavvüfî bir bitim vardır ve Hüsn'ün, Ruhun kendisinden başka bir şey olmadığı, tâlibin aynı matlub olduğu anlaşılır. Hüsn - ü Aşk'ta da temamlî tesavvüfî bir bitim vardır ve Hüsn'ün Aşk'tan ibaret olduğu anlaşılır.

Bütün bu ayniyetlere tevarüd diyemeyiz. Şeyh Galib, ihtimaldir ki Sıhhat ve Maraz'ı açıp Hüsn - ü Aşk'ı yazmamıştır. Fakat mutlaka bu kitabı okumuş, tesiri altında kalmış ve Hüsn - ü Aşk'ı yazarken Sıhhat - ü Maraz'ı hatırlamasa bile tahteşşuurunda bulunan bu kitab ve muhteviyatı kendisine fevkalâde müessir olmuştur. Fuzulinin adını anmayışını, Şeyhin ahlâkî fazileti ile telif edemeyiz. İşte bundan dolayıdır ki Sıhhat ve Maraz'ı hatırlamadığı halde evvelce okuduğu bu kitabın tesiri altında kalıp Hüsn - ü Aşk'ı yazarken bu kitabı tahteşşuurundaki Sıhhat ve Maraz vak'alarından istifade ederek yazdığına kaniiz. Yoksa Galib, her halde Fuzulinin adını da anardı. Şurasını da söylemek lâzımdır ki Sıhhat ve Maraz'dan müteessir olmakla beraber Hüsn - ü Aşk, baştan başa bediî ve temamlî ibdaî en yüksek bir san'at eseridir. Bu bakımdan yukarıda işaret ettiğim ayniyetlerden başka bu iki eserin hiç bir yakınlığı olmadığını, her ikisinin de ayrı birer bedia olduğunu, bilhassa Hüsn - ü Aşk'ın temamlî orijinal bulunduğunu da ilâve etmezsek insafsızlık etmiş oluruz.

*

Burada bir iki cümle ile tercememizi nasıl yaptığımızı da arz edelim :

Usulümüz vechile daima aslı muhafaza ettik. Pek zarurî hallerde - ki bunlar pek azdır - ilâve ettiğimiz kelimeleri parantez içine aldık.

Son söz olarak bu eserin tercemesine sebep olan ve fakîre bu mukaddimeyi yazdıran, bu suretle hem Türk tababeti tarihine, hem de Türk edebiyatı tarihine ciddi bir hizmette bulunan Türk Tıp Tarihi Enstitüsüne ve bu ciddi Enstitünün değerli ve çalışkan müdürü kardeşim doktor Süheyl Ünvere tekrar teşekkürler ederim.

ABDÜLBAKİ GÖLPINARLI

Metin Tercemesi

ESİRGEYEN ve BAĞIŞLAYAN TANRI ADIYLA MEVLÂNÂ FUZULÎ'NİN TE'LİFATINDAN SIHHAT ve MARAZ KİTABI

Sonsuz hamd, öyle bir tek Tanrıya lâyıktır ki beden bahçelerini akar su ile beslemiş, yetiştirmiş, hüsnü aşkın mazharı, aşkı da hüsnün ziveri kılmıştır. Sayısız tehiyyat öyle bir mu'temede yaraşır ki ilmi akla zînet, akla ilmi sermayedir. Bundan sonra aciz ve inkisâr bucağının mu'tekifi hâksâr Füzuli [1], hikâye silsilelerini tahrik edenlerden ve rivayet yapılarını kuranlardan şöyle naklede ve naklini böyle yazar ki Ruh adlı yaratılışı ve tabiatı temiz, [2] bütün faziletleri haiz [2] birisi vardır. Doğduğu yer Ceberut [3] âlemi, konduğu yer Lâ-

[1] Tercemelerde bu başlangıç yok, doğrudan doğruya «Fuzuli merhum bu-yurur» diyip «muharrikânî silsilei hikâyet ve müessisanı mebanî rivayetten mer-vidir ki» diye başlıyor.

Kitapçı Ahmet Hamdi tab'ı, s 3, Mehmet Ragıp tab'ı, s 3.

[2-2] Tercemelerde bu cümle yok.

[3] Ceberut âlemi, sofiyyeye nazaran teayyüni evvel ve sani diye ikiye ayrıl-an ve haddi zatinde Tanrının zatine bilgisinden ibaret olan âlemdir ki bu ilme, her şeyi izhar ettiğinden «kalemi a'lâ», her şeyi ihata eylediğinden «kürsi, arş, levh ve kitabı mübin», Tanrının bilgisi, zatinden zatine mehabbeti olduğundan ve her şeyi bu mehabbetten zuhur ettiğinden «aşk» ve «mehabbeti zatiyye», «hubbi za-tî» ve bu bilgi, zatının iktizasından başka bir şey olmadığından «vahidiyyet» ad-larile de anılır. Tanrının zatinden zatine olan bu feyze «feyzi akdes» denir. Peygam-berden rivayet edilen «Tanrı ilkönce benim nurumu yarattı», «kalemi yarattı», «ruhu yarattı» ve saire gibi hadisler de bu âleme işaret olarak kabul edilir. Bu telakkî, doğrudan doğruya hukema felsefesinin tesavvüfle te'lifinden doğmuştur. Hukemaya nazaran kudreti fâhirenin ilk zuhuru «aklı kül»dür. Aklı kül, kudreti fâhirenin fa'âl ve münfailligini haiz olup «aklı fa'âl», «aklı münfail» diye iki ad-la anılır. Aklın fa'âl ve münfail oluşundan ukul ve nefsi kül doğmuş, bunlardan da anâsır ve mevalid vücuda gelmiştir. Sofiyyede Ceberut âlemine «aklı kül» derler. Tanrının bilşi «teayyüni evvel» dir. Bundan mütevellid olarak esmâ ve sıfatını müc-

hut [1] fezasıydı. Bir gün başına sefer havası düştü. Nâsüt [2] âlemine ayak bastı. Beden adlı bir ülke gördü ki yedi iklim [3], o ülkenin yedi uzvundan ibaretti. O geçimi bol ülkede müşterek olarak dört kardeş hüküm sürüyordu : Birincisi Kan, ikincisi Safra, üçüncüsü Balgam, dördüncüsü Sevda idi. Birbirlerine muhalif oldukları halde eşsiz, örneksiz bir surette birleşmişlerdi. Öyle uyuşmuşlardı ki ayrılmalarının imkân ve ihtimali yoktu. Birbirlerine olan sevgileri bakımından erkân diye anılmışlar, (tabiatlarındaki) tenakuz bakımından ezdad diye şöret bulmuşlardı. İhtilâtları vücuda sebep ve bu ihtilât yüzünden onlara ahlât kelimesi lekab olmuştu. O dört iş bilir hakimın ihtimamile o ülkede dört nehir akmaktaydı ki o nehirlerin faydalarından bir âlem ma'mur oluyordu. Nehirler acı, ekşi, tatlı ve tuzluydu. Onlardan da dört hâsiyyet : Yübuset, rutubet, hararet ve bürudet husule geliyordu. O dört güzel tabiat, Mizac adlı bir kızın idaresine tabi ve tasarrufu altında bulunuyordu.

Ruh, Beden ülkesini beğendi. Mizac la ülfete gönül verdi. O iki kutlu (erkek ve kadın) dan Sıhhat adlı bir oğlan doğdu ki güzellikte dünyada nadirdi. Sıhhatin vücudile Ruhun gönlü hoş oldu, ona çok temayül göstermekteydi.

melen bilışı « teayyüni sani » dir. Bu sistem, İmamıyye - Şîa akidesinin tesirile « Kutub » nazariyesini meydana çıkarmıştır. Bu makama her zaman sahip bir kişidir ki o da Muhammeddir ve « Kutbül'aktab - Gavs » dir.

[1] Lâhut âlemi, " Ehadiyyeti mutlaka, zati baht, vahdeti sırfe „ ve " Ellâ teayyün „ diye de anılan âlemdir ki burada Tanrının hiç teayyünü yoktur. Bütün esmâ ve sıfât zatinde müstehlektir. İşte sofıyyeye nazaran " vücudi mutlak „ budur ve hiçbir isim ve resimle anılamaz. Hattâ tenzihten münezzehten, takdisten mukaddes olan bu varlığa mutlak vasfını vermek bile bir takyidse de kendi ta'birlerince fehme takrib, yani anlaşılmaya yaklaştırmak için bizzarur böyle deniyor.

[2] Nâsüt âlemi, madde âlemdir. Teayyüni sani, esmâ ve sıfâtın zuhurunu icab etmiş, esmâ ve sıfâtın mezahiri de madde âlemi, yani anâsır ve mevalîd olmuştur. Lâhut, Ceberut, melekût (esmâ ve sıfât) ve nâsüt (madde) âlemlerini cami olan âlem ise " kevnî camii insanî „ dir. Bu beş âleme " Hadaratı Hamse „ denir. Bazı sofiler " âlemi misal „ i beşinci âlem olarak kabul edip insanı, yine bu beş âlemi cami' addederler.

[3] Eski coğrafyacılar, âlemi yedi iklime ayırırlardı.

Ruh, Mizac ve Sıhhatle beraber Beden ülkesindeki şehirleri gezip dolaştı. Orada üç muteber şehir gördü. Önce Dimağ kalesine yol uğrattı, orasını kutlu, yevmli ayağıle yüceltti. [1] Ayıp ve noksanlardan uzak bir yer gördü ki [1] on mahallesinde on memur vardı. Hepsi de hükümlerin icrasını gözetmekte, mühim işlerin sonunu beklemekteydi. Birincisi haberci ve sözlere, seslere (hizmete) konmuş olan Samia, ikincisi şekil ve renklerin teşhisine memur [2] gönlü aydın [2] Bâsıra, üçüncüsü [3] kokuların idraki, ona mahsus olan güzel kokulara dost [3] Şâmme, dördüncüsü [4] kendisinde her zevke ait bir idrâk olan zevkperest [4] Zaika, beşincisi [5] cisimlerin keyfiyetini idrâk eden hayırlı [5] Lâmise, altıncısı mahsûsâtın suretleri kendisine arz edilen ve onun huzurundan Hayalin huzuruna giden Hissimüşterek, yedincisi Hissimüşterek neyi kabul ettirse onu hıfz etmek üzere olan Hayal, sekizincisi Hissimüşterekin Hayale tevdi ettiği şeyin vukuu yahut ademi vukuu ve muhal olduğu hakkında hiç bir şüpheyeye mahal bırakmayan Mütesarrifei - hissimüşterek, dokuzuncusu fayda ve zararı temyiz eden, muhalefet ve muvafakat arasına bir fark koyan Vehim, onuncusu Vehmin idrâk ederek temyiz ettiğini hıfz hazinesine atan Hâfıza.

Ruh, Dimağ kalasını seyredip oradaki memurlara ihsan ve iltifatlarda bulunarak dönüp Ciğer şehrine yol uğrattı. O şehri, gönlün gayet beğeneceği bir şehir olarak gördü. O diyarın sahasında sekiz kişi, sekiz hizmette irade ve ihtiyâr sahibidi. Birincisi bütün şahıslara gıda eriştiren Gadiye ki her şahıs, o gıdadan kendisine uyan ve lâzım olanını alır. İkincisi mülkün ma'murluğunu tezyid eden Namiye ki tabiat, sureti tekmil hususunda ona itimad eder. Üçüncüsü mülkte husule gelen maddeleri yapan ve mebadii ahvalde mülkün tamirine çalışan [6] Müvellide, dördüncüsü mülkte vaziyetleri münasip şekle

[1-1] Tercemelerde bu kısım yok.

[2-2] Tercemelerde yok.

[3-3] Tercemelerde yok.

[4-4] Keza.

[5-5] Keza.

[6] سیوم مولده که مواد احداث ملک از و برده و سعی در مبادی حال بتعمیر ملک او نبوده :

sokan ve her alımlı sureti izhar eyleyen Musavvire, beşincişi tabiatın mülke lâzım olan her şeyi ihzar etmeyi kendisine emrettiği Cazibe, altıncısı Cazibe bir şey getirince onu fevt ve izâa etmeyen Masike, yedincisi Masikedeki ne bulursa onu pişirip olduran Hâzime, sekizincisi ciğere varan her şeyin tortusunu ihtimamile izale edip tasfiye eyleyen Dafia.

Ruh, Ciğer mülkünü tamamen ve adamakıllı gezip oradan Gönül şehrine geçti. Gönülün süslü ve bütün şehirlerden daha büyük bir şehir olduğunu gördü. Orada altı kişi menzil kurup ikamet etmekteydi. Birincisi dilemeyi mürad konağına eriştiren Ümid, ikincisi adamı ihanet tuzağından kurtaran Korku, üçüncüsü ülfet silsilesini tahrik eden Mehabbet, dördüncüsü gayret âsârına mazhar Düşmanlık, beşincisi neş'enin menşei olan Ferah, altıncısı bilgisizliği te'dib [1] eden Gamdı. Ruha Gönül şehri hoş ve bütün şehirlerden daha iyi geldi. İmarına gönül kodu ve kendisine makarri saltanat ittihaz etti. O şehri imara ve bozukluğunu gidermeğe gayret ve ikdam edip erbabı sefadan olan Ümid, Ferah ve Mehabbeti harimi sohbetine idhal, mahzı cefa olan Düşmanlık, Korku ve Gamı [2] Sıhhat vasıtasile [2] Gönül şehrinde nefy ve iclâ eyledi. Zamanın o üç müfsidi, kinli gönülle cihanda âvâre olup Beden ülkesinden çıktılar. Ruh, Gönül şehrinde hoşhal olunca işret ve mürada erişme esbabını hazırladı. Birgün meclis kurdu ve ülkenin hünerlilerini huzuruna çağırttı. Seveda, misk elbisesile kendisini bezedi [3]. Kan, gül renkli libasla süslendi. Balgam aklar giyinmeğe çalıştı. Safra sarı elbise giyindi. [4] Bu renkle meclisi aydınlattılar ve meclistekilerin dimağını menekşe, susen, nesrin ve nergis kokusile ta'tir ettiler [4]. Her birerine gönül havalisinde bir menzil

bizim metin, s 5. Bu takdirde terceme, buna uymaz. Ancak metin böyleyse haylı rekiktir. « وسمی » kelimesini « وسمی » okumak istedik, mânâ yine düzelmiyor. Her halde mütercimlerin nüshası, burada bizim nüshadan daha doğru. Biz de terceme onlara uyduk.

[1] مودت جہلت : Bizim metin, s 6, مؤدب : Tercemeler.

[2-2] بانگیز صحت : Bu kayıd tercemelerde yok, kitapçı Ahmed Hamdi tercemesinde ferah ve adavetin evsafı hazfedilmiştir, s 6.

[3] Misk siyah renktedir, buradaki libaslar umumiyetle ahlâtı erbeanın renklerinde.

[4-4] Tercemelerde bu cümleler yok.

tain edildi. [1] O menzil, onların rengi ve kokusile bezendi [1]. Sevda dalakta [2] karar etti. Safra ödü bezemeğe koştu. Kan ciğerde konak tuttu. Balgam akciğerde ikamet eyledi. Herkese yiyecek ve içeceklerden neş'e hasıl olunca yeme ve içmenin fazlalığı, binnetice ahlâtı tuğyan sınırına çekti. Sevda « hayal incilerini dizen benim, bütün işleri idrâk eden benim » dedi. Safra « sen çıldırdın. Oturman geç, kalkman güç. Bütün durakları gezen benim, hayat askerinin rehberi benim [3] » dedi. Kan dedi ki : « Sen tadı acı, mizacı kötü birisisin. Hulûlün tez, ilâcın ağırdır. Diriliğe vasita benim, hakikatte varlık binasını kuran benim [4] ». Balgam dedi ki : « Senin bana ihtiyacın aydındır. Sende olan varlık bendendir ». Ruh, o gürhunun mücadele ve ihtilâfından ve o topluluğun lâf ve güzafından perişan ve onlarla ihtilâtından peşiman oldu. Ta'n dilini açıp « sizden ne hasıl olur, sizinle ne gibi bir düğüm açılır? Herkese edepli olmak gerek » diye azarlamağa ve hiddetle hitab etmeğe başladı. Onlar da kavga kapısını kapayıp sessizlik bucağında oturdular. Fırsat bulurlarsa Ruhun mütabeatinden baş çekmeği bekleyordular. Evvelce Gönül şehrinde oturan ve Ruhun hükmile vatanlarını terkeden o üç âlemi bozucu; Düşmanlık, Korku ve Gam sergestelik yolunu tutup herkese şikâyet etmekteydiler. Bir gün beraberce oturup kendilerini gurbete düşüren Sıhhatin devletini mahvetmeğe ahdettiler: Düşmanlığın, nüfusu hadsiz bir kabilesi vardı ki o kabilenin başları Yalan, Kin ve Hasetti. Korkunun da sayısız bir tairesi vardı ki o taifenin uluları Hayret, Dehşet ve İztııardı. Gamin da pek kalabalık etbai mevcuttu ki reisleri Mihnet, Hasret ve Mahrumiyetti. Her yere adam yollayıp hepsine bu vakıayı

[1-1] Tercemelerde bu cümleler yok.

[2] در - پرز : s 7, derser okumuşlar, serde diye terceme etmişler.

[3] Bedrekai leşkeri hayat idüğüm cümleinin malûmudur : Ragıb, s 8, Ahmed Hamdi, s 7. Terceme, tesarruf olup metne muhaliftir. Metin şöyledir : منم که سایر بدرقه لشکر حیاتم , s 7.

[4] Memduhi enam olmağa şayan benim ki bir vasıtai zindegânî olduğumu ve binayı vücudun banisi bulunduğumu âlem bilir, Ahmed Hamdi s 8, memduhi enam olmağa ben lâıyk ve cesbanım ki vasıtai zindegânî olup binayı vücudun banisi olduğumu âlem bilir, Ragıb s 9.

haber verdiler. Gaflet uykusu, Ruhun gözünü bağladığı ve tedarik ipi üzüldüğü bir zamanda asker kaldırıp Gönül şehrine doğru yola düştüler ve Gönül şehrinin kapısına eriştiler. Yiğitlik nârası attılar. Ahlât, Ruhla kötüleşmiş bulunduğundan hiçbirisi bir yardımda bulunmadı. O vakıayı gayri vakı addettiler ve tabiatı illete bıraktılar. Ruh, Gönül şehrinin kapısını kapadı, tevekkül ederek kalede oturdu.

Ruhun neş'esi kaçtı ve Ruh ülkesi Gamın idaresi altına girdi. Ruhun dostları tedbir kapısını açıp bu hale çare bulmayı düşündüler. Ferah « ben Hüsün adlı birisile eskiden dostum. Eger emredersen yardıma çağırayım », Mehabbet « benim Aşk adlı bir tanışım var. Her hünerde mükemmeldir. Eger ihzarına ruhsat verirsen Gamdan tez kurtulursun », Ümid « benim Akıl adlı birisile dostluğum vardır. Tam şimdi yardım edecek sırasındır. Eger buyurursan fermanını iletip onu askerle getireyim » dedi. Ruh yalnızca Sıhhatle kalıp Gönül kalesinden gizlice kapı açarak o üç kişiye mektuplar verip Hüsün, Aşk ve Akla gönderdi.

Önce Ferah, Hüsne vardı ve Ruhun mazlumluk mektubunu okudu. Hüsün, gurur yüzünden zülfü gibi âşüftelenip canperver dudağını açarak ona cevaben şöyle söyledi: « Ey kendisinden habersiz. Ne hayrı biliyorsun, ne şerre vukufun var. Aşktan berî ve akıldan ârî bir kişiyle benim ne dostluğum olabilir. Ya aşk gerektir ki benim kadrimi bilsin, ya akıl gerektir ki beni zaptedebilsin ». Hüsün, Ferahı bu işe çaresâz edemeyince utancından Ruhun hizmetine dönemedi.

Ondan sonra Mehabbet, Aşka vardı ve haber götürüp yardım diledi. Aşk, istiğna yüzünden dil açıp o habere « Ruh dünyaya aldanmıştır. Aşktan bihaberdir, hüsünden pervası yoktur. Ben öyle yere gelmem. Hüsün nerdeyse ben oradayım » dedi. Mehabbet de bir iş yapamadı. Utanarak Ruhun yanına uğramadı.

Ondan sonra Ümid, kendisini Aklın sohbetile yüceltti ve şu suretle söze başladı: « Ruhun önünde çetin bir vak'a var. Yardımsızlıktan teçviş içinde. Senden yardım dileyor. Ona yardım etmek de yerinde bir harekettir. Umarım ki Ümidi mahrumiyete salmaz, onun cemiyetini perişan etmezsiniz ». Ümid, Aklı pek acındırdı. Ümidin açıklanması Akla tesir etti. İyi huylardan kendisine uymuş bulunanların hepsini

hemen o saat çağırıp bir gece baskını yaparak Gönül şehrine erişti, o şehrin tutsaklarını Gam tuzağından kurtardı. Akıl askeri, Gam çerisini mağlûb edince Gam ve Korkuyu tutup bağladılar. Düşmanlık, bir bucaktan kaçtı ve başka bir fitne kopardı. Amansız biri vardı ki Maraz lekabını taşır ve sebepsiz herkese kızardı. Düşmanlık, onunla tanış oldu. Gönülün derdinden bir şemmesini ona açtı. Maraz, « hiç korkma, kendini bana teslim et. Pek yakında bir hile düzer, Ruhun kanını ve Sıhhatin yüz suyunu dökerim » dedi. Ağızlardan da ahlâtın Ruha ihanet ettiklerini duymuştu. Beden ülkesine bir vesile olmaksızın tesarruf edemeyeceğini anladığından bunu ganimet bildi ve Düşmanlıktan « Beden ülkesine gidip gelen kimdir ve oranın sakinlerinin rağbet ettiği nedir ? » diye sordu. Düşmanlık, « Gıda cinsidir. Onlar, herkesle tanıştır. Ülkenin ma'mur olması, Gıdanın gidip gelmesine bağlıdır. Orada oturanların vakitleri onu elde etmeğe sarfedilir durur » dedi. Bu keyfiyet, Maraza ayağa olunca Gıdanın yanına vardı. Gıdayı her zaman başka bir tarzda ve renk renk elbisede cilve eder gördü. Önce soğuk ve kuru gıdaya ulaşip bin hileyle kendisini onunla âşnâ kıldı. « Ey hakikatte toprak cevheri gibi olan ve toprağın cevheri gibi temiz bulunan [1], beni Ruhun memurlarından gizli Beden ülkesine sok ve Sevdaya ulaştır. Sevda ile bir alışverişim ve görülmesi elzem ve zaruri bir işim var » dedi. Gıda, Marazın isteğini yapıp onu Beden ülkesinde bulunan Sevdaya götürdü. Sevdanın revnakı, Marazla artınca diğer ahlât zebun düştüler. Maraz, fitne kapısını açtı ve Beden ülkesini ifsada koyuldu. Başağrısını serasker yaptı ve Beden diyarını sarsıntıya uğrattı. Sıhhat, bu halden agâh olunca Ruhun huzuruna koştu. « Sevda azgınlığa başladı, padişahın ülkesine kasdediyor » dedi [2]. Ruh, bu hali Akla bildirdi. Akıl, Sıhhatin tedbirile

[1] ای در حقیقت هم جوهر خاک چون جوهر خاک جوهر پاک : 13, bu, bir beyt olsa gerek. İkinci mısra vezinli. Birinci mısraın vezni bozuk. Müstensihler bozmuş olmalı. Meselâ :

ای در حقیقت جوهر خاک چون جوهر خاک جوهر پاک
olsa vezin düzelir, mânâya da daha uyar. Bu cümleler tercemelerde yok.

[2] سودا هر گمراهی دارد و قصد ملک پادشاهی دارد, 14, tercemelerde bu cümleler de yok.

işe çare bulmağa koyuldu. Akıl, Sevdayı tahrik edenin Gıda olduğunu anlayınca kendi havassından Perhiz adlı birisini havâs kapılarını korumağa memur etti ve Zaikayı zeytin ve ona benzer şeylerden, Samiayı kanun sesinden mütemetti' olmaktan, Basırayı anber görmekten, Şammeyi kâfur kokmaktan men'etmesini kararlaştırdı. Sevdayı bu tedbirle zebun etti. Kanı düzeltmeğe koyuldu. Maraz, Sevdanın zebun olduğunu ve Kanın kudretinin çoğaldığını görünce Sevdadan baş çekip Kanın yanına koştu. Ona da masallar okudu, fesad sınırına erişirdi. Kanın başına fesad havası düşünce harareti [1] serasker yapıp her tarafa asker gönderdi. Sıhhat, ikinci defa olarak Akla sığındı ve kendisini onun tedbirine teslim etti. Akıl, hikmete uydu ve başka bir tedbirle bu illete çare buldu. Perhize, Zaikayı şarap emsalinden, basırayı terütaze ve güzel gülden saklamasını, Şammeyi yeni açmış taze çiçeklerin kokusundan, Samiayı neş'e veren ut nağmesinden men'etmesini emretti. Kana kudret kapıları açık kalmayınca Ruha mukavemet edecek kudreti bitti. Maraz, Balgama mürid olup Kandan geçerek onunla hemdem oldu ve onu da gaflete attı, fesadı irtikâb ettirdi. Nihayet Balgam istiskayı serasker etti ve fesad yolunu izhar eyledi. Sıhhat, bu keyfiyeti anlayınca kendisini Akıl silsilesine bağladı. Akıl, üçüncü defa olarak yardım edip Perhize Balgamın çoğalma sebeplerini gidermeyi ve [2] kuvvetsizliği, kuvvetten düşürmeyi emretti [2]. Zaikayı hiyar [3] emsalinden, Samiayı üç telli tanbura dinlemekten, Basırayı inci görmekten, Şammeyi nilüfer koklamaktan men'etmesini söyledi. Maraz, Balgamın düşmekte olduğunu görüp Safra ile tanış olmağa koştu. Her zaman bir nükte beyan edip Safra'nın tabiatını de oynattı. Safra, sarılığı Maraz askerine kumandan tayin edip Beden ülkesinin zapt ve teshirini kararlaştırdı. Sıhhat Akıldan yardım diledi. Akıl, dördüncü defa olarak Sıhhatin yardımına

[1] تبراً مقدمه لشکر کرده بهرجا فرستاد، 15، teb hararettir. Sıtma teblerzedir, mütercimler, "sıtmayı" diye terceme etmişler, Ragıb s 17, Ahmet Hamdi s 14.

[2-2] از بی قوتی قوت اندازد، 16، tercemelerde yok.

[3] از امثال خیار، 16، zaikayı emsali şerabı hâmdan : Ragıb 17, Ahmet Hamdi 15.

kalkıştı. Perhize, Safraya fayda veren şeyleri gidermeyi ve ona muhafefet yolunu tutmayı emredip Zaikayı şeker emsalinden, Samiayı [1] nevha eden kemençe dinlemeye rağbetten men'etmesini, [2] Basırayı sarı altın müşahede etmeksizin, Şammeyi gül koklamaksızın sirab eylesmesini [2] söyledi. Safranın kuvveti zail olunca Sıhhat, Maraza galip geldi. Maraz dışarı kaçmayı ve başka bir geçitten fitne düzmeyi istedi.

O sırada birdenbire Marazın oğlu olan Za'f yüz gösterdi. Za'f yeni yetişmiş bir korkusuz kişiydi. Vücudu zayıf olmakla beraber çevik ve çabuk ruhluydu. Dedi ki : « Ey Maraz, bir müddettir senin hizmetine gelmek için yollarda yelmekteyim. Şimdi geldim. Cemi-yetini dağıtma ve beni geldiğime peşiman etme ». Maraz, Za'fdan tam bir kuvvet bulup kaçmadan yüz çevirdi. Ahlât da incinmiş olduklarından onunla beraber oldular. Fitne esbabı tamamlandı. Hülâsa umumi bir hücum yaptılar. Sıhhate çare arayan ve Ruha her illete karşı deva bağışlayan Akıl bu sefer, çare bulamayıp şaşırıp kaldı. Yardımcıları olan hislerin de dağılmış olduğunu gördü. Hasılı Korku ve Gamı yanına alıp bir bucakta oturdu ve kapıyı ezdadın yüzüne kapadı. Sıhhat öyle bir savaş sırasında yardımcısız olarak Ruhun huzurunda yalnız kaldı. Fakat Korku ve Gamın kendilerine yoldaş olmadığını ve bizzat kendisinin hücumu kalkmasından kaçınma imkânı bulunmadığını anlayıp Ruhtan himmet dileyerek kendisini cenk âlâtile bezeyip « ey Ruh, eger galip gelirsek saltanatın baki kalır. Eger düşman galebe ederse sana vatanı terketmek muvafıktır » dedi ve o askerin karşısına durdu, o ma'rekede vücudunu kazaya ısmarladı. Maraz, şiddetle, Sıhhat, himmetle savaşma düşüncesine düştüler ve birbirlerine hücumu niyetlendiler.

Sıhhatin anası olan Mizac, ahlâtla eskidenberi tanışıp görüşürdü. Sıhhatin düşkünlüğüne tehammül edemeyip şefaathçi olarak ahlâta gitti ve « benim sizinle eskidenberi münasebetim var. Şimdi Maraz da

[1] Bu kelime, bizde unutulmuş, s 17.

[2-2] و باصره بی نظاره زرماب و شامه بی تشمیم کل سیراب سازد، s 17, basırayı müşahedei zerinâbdan ve şammeyi istiğmamı gülîşâdâbdan muhafaza eylesmesini emretmekle... Rağb 18, Ahmet Hamdi 15.

bizzat size bağlandı. Oğla ihanet etmek ve ona yardım etmemek mürüvvetten uzaktır ve bu hal, her yerde gayri meşkûrdur » dedi. Ahlât Mizacdan utandılar. Marazı terkedip Sıhhatle dost oldular. Maraz, hale vâkıf olunca firarı ihtiyâr etti. Uruktan terle [1] kaçtı. Fakat Beden ülkesini yeni görmüş ve oraya henüz gelmiş bulunan Za'f, Maraza tevfiği hareket etmeyip o ülkede sergerdan kaldı. Marazın bozgunluğu Ruhun kulağına varıp ahlâtın Sıhhatle uyuştuğunu duyunca kendisinden devlet nişanesi zahir oldu ve bu hale şükretti. Akli yanına çağırıp onu utancından kurtardı.

Devlet muti ve düşman ramolup düşmanın işi tamamlanınca Perhize Za'fın tekrar kuvvetlenmemesi ve fitne ihdas etmemesi için bir müddet hislerin kapısından kalkmamasını ve Gıdayı zaptetmesini emretti. Nihayet Za'f da makhur olup Beden ülkesinden uzaklaştı.

Ruh, kemali azametle yüce bir mertebeye erişti. Keyfiyeti cevhere, cevheri cisme, cismi araza [2] letafeti tamme bahşetti. İşvesi, güzelliği ve mahbubluk cilvesi haddi aştı [3]. Eski hemdemlerinin onunla sohbeteliyakti kalmadı, yalnız kaldı. Bir dost dilemekteydi. Bir metaı vardı, müşterî istemekmekteydi.

Hüsün ile arkadaşlığı olan ve Hüsün sevgisini gönlüne nakşeylemekte bulunan Ferah, bir gün « ey gönül aydınlatan Hüsün, ey cihanı yakan çirag, bir müddettir ki hemdemlerimden uzak ve Ruhun müfarekatinde bîhuzurum. Vefa yoluna gitmemin ve eski dostlarımı hatırlamamın zamanıdır » dedi, Hüsün, naz ile « ey yâri dîlnûvaz, Ruha dair haylı söz söyledin. Onun vasıfları incilerini deldin [4]. Bende de onu görmek [5] ve onun gül bahçesinden bir marifet gülü dermek dağdağası var [5].

[1] و از راه عروق با عرق فرار کرد، s 19, uruktan İraka kadar (?) firar eyledi, Ragıb 21, Hamdi 17.

[2] Cevher, göze görünmeyen ve arazaların mabihilkıvamı (duruşunun sebeb ve vesilesi) olan şeydir. Araz, cevherle kaım olan şeydir. Cisim ise, cevher ve arazdan tekevvün ve teşekkül etmiştir. İnsanın vücudu bir cisimdir, vücudun dahilî ve haricî eşkâlî araz, hayat ise bir cevherdir. Ruhun araz ve cevher olmadığını söylemişlerdir.

[3] عشوه و خوبی و جلوة بحبونی از جد گذراند، s 20, Ruhdaki işveî hubî ve cilveî mahbubî fevkalhad nûmayan olduğundan, Ragıb 22, Hamdi 18.

[4] Buraları tercemelerde mealen nakledilmiştir.

[5-5] Keza.

Fakat bir surette ki benden haber almasın ve beni bilmesin » dedi. Ferah dedi ki: « Bu iş güçtür. Çünkü onunla dost olan ve her işten haberdar bulunan Akıl, duyurur » . Hüsün, Akıl benimle mülâkâta tehammül edemez ve beni görmeğe tâkat getiremez. Ben bir efsun biliyorum ki eger okursam Ruh, ruhu duymadan teshir ve ahvalinde tesarruf ederim » dedi. Ferah, buna sevinip, Hüsni götürme hususundaki korkusu gitti. Ona yol gösterdi. Az bir zamanda Beden ülkesine geçti Hüsün, Beden ülkesini beğendi, orada vatan tutmağa gönül kodu. Bildiği efsunu okudu, habersizce Ruha vardı. Hüsün letafeti Ruha te'sir etti. Güzeldi, daha güzelleşti. Hüsün askeri olan şive, naz, edâ, işve ve gamze, Ruh havalisinde ikamet yüklerini açtılar. Bazısı boya ve yanağa ulaştı, bazısı göze, kaşa bağlandı. Hülâsa Ruhun revnakı, olduğundan fazlaştı. Ziyası kime düşse yaktı, yandırdı. Bakışı kime tesadüf etse kökünü kazdı, mahvetti. Aşkın yoldaşı olan Mehabbet bu sıralarda Aşka veda edip Ruhun huzuruna vardı. Aştan Hüsün evsafı hakkında ne duydisse onda gördü [1] : [2] Usul ve yüce büyümüş bir boy ki bütün âlemi bitirmiş, bir yanak ki yanmış ve âlemi yakmış [2] . Kâküller omuzda, zülfler kulaklarına düşmüş, sünbülü güle, menekşeyi kul etmiş. Sarhoşluk eline ok ve yay vermiş, adını gamze, göz ve kaş komuş [3] . [4] Bir sahifeye miskle bir yazı yazmış ve bir bahçeye reyhan ekmiş [4] . Abıhayatı bir çeşmede gizlemiş, ona dudak demiş, buna konuşmak [5] . Hattının üstüne bir ben kondurmuş ve yazı üstünde noktadan nişan vermiş [6] . Otuz iki inciye dizip « leb » kelimesinin sayısı münasebetile diş adını takmış [7] . [8] Elma ve turuncu karıştırmış, çene ve gabgab lekabını koymuş [8]. Her

[1] Buraları, tercemelerde hep mealen nakledilmiştir.

[2-2] Tercemelerde bu cümleler yok.

[3] تیر و کانی بدست مینی داده و نامش غمزہ و چشم و ابرو مہادہ ، s 23, tır ve kemani bir mestin destine verip namını gamze ve çeşm ve ebru koymuş, Ragıp 24, Hamdi 21. « مینی » yi biz sarhoşluk diye terceme ettik.

[4-4] Tercemelerde yok, misk siyahtır, sahifeye miskle yazı yazılması ve bahçeye reyhan ekilmesi, yanaklardaki tüylere (hat - hattisebz) işarettir.

[5] Tercemelerde buraları da yok, hep mealen ve hattâ uydurma.

[6] Yok.

[7] « Leb », ebced hesabında 32 olur.

[8-8] Yok.

zeman bir sihre başlar, bazısına şive diye lekab verir, bazısına naz. Gül dalını bu, koldur diye sallar. Ruhi pâki tasvir edip bu, onun bileğidir der. Yürüyüşten akar su yapar, içine bacadan balık atar.

Mehabbet, Ruhu bu letafetle görünce derhal Aşkın huzuruna koştu. Onu Ruhun güzelliğinden haberdar ve vuslatını dilemede bıkarar etti. Aşk, ahlâkı güzel Hüsünün cazibesile ve Mehabbetin rehberliğile Beden ülkesine ulaştı ve Ruhun mütabeati kemerini beline kuşandı. Hüsün, Ruhu ne kendisini bilir, ne Hüsni tanıır bir derecede meshur edip kendisinden geçirmiş olduğunu gördü. Ruhu medh için dilini açıp onu icab ettiği tarzda öğdü. Ruha Aşkın sohbeti hoş geldi ve onunla müshabeye gönül verdi. Ona « ey cihanı gezip dolaşan seyyah, Hüsün adlı birisine giriftarsın ve onsuz hiç bir yerde kararın yok diye duyuyorum. Bana onun keyfiyetini hikâye et, bana hidayet edip onu bildir » dedi. Aşk, Ruhun gafil olup bilışlik denizinin kıyısında olduğunu anlayınca « onun durağı binevalık vadisindedir. Onunla buluşmanın sebebi kendinden ayrılmaktadır » dedi. Ruh, dedi ki: « Ey Aşk, bu söylediğin şey olmayacak bir şey ve onu dileme hususundaki sevdâ faydasızdır. Eger böyle değilse sözünün doğruluğunu açığa çıkar, bu davanın bürhanını bildir. Hikâyenin aslı yalan ve bu riva-yetin çirağı ışıksız ». Aşk, « ondan bir nişanım var. Eger buyurursan göstereyim » dedi. Ruhun şevkı galib olduğundan ve bu suretin hakikatine talip bulunduğundan istek gözünü açıp nişanenin getirilmesi hususunda ısrar etti. Aşk, « bu resme göz açmak gerek » diye Hüsünün eline sefa aynasını verdi. Ruhun kendisinden haberi olmadığından kendi aksini başkası sandı. Bütün ayıplardan uzak bir beden gördü. Hüsün bir taraftan kemend attı, Aşk bir yandan bir oyun oynadı, Ruh ikisinin arasında kaldı. Hayret, onu bir mertebeye erıştirdi ki ihtiyâr dizginini elden bıraktı. Başını şuridelığe verdi. Bir müddet o akise bakıyor, onun vasıtasile kendisini görüp duruyordu. Aşk « ey gönül okşayan dost, ey niyazı olmayan niyazmend, bu resmin düşmanı çoktur ve bu mânânın davacısı sayısızdır. Akıl silsilesinde bîedep bir güruh vardır ki salûsluk, zerk ve riya lekablarıdır. Olmaya ki bu resmi alalar ve kıralar. Resmi idrâk hazinedarına ver, ona emanet mühürünü vur » dedi. Ruh dedi ki: « Benim onu görmem bence zaruridir.

Onu gizlemek akıldan uzaktır ». Ask, « Hayale söyle, suretini çıkarsın, ona bak » dedi. Ruh, Aşkın fikrini beğendi. Hayale Hüsnün suretini yapmasını emretti. Resim yapıldıktan sonra sefa aynasını idrâk hazinedarına verdi ve üstüne emanet mühürünü bastı. Bir müddet hayalin yaptığı resme kanaat etti. Nihayet Hayalin yaptığı suretten usandı, mürad menziline bir kapı bulamadı. Dedi ki: « Ey Aşk, bana bir çare bul ve beni Hüsnün visal vadisine sal ». Aşk « yolda muhatara çoktur. Hüsnün menziline erişmek güçtür » dedi. Ruh, « meşakkate tehammülüm var. Kararım yok, bana bir çare bul » dedi. Ruh, gönül doğruluğu ile talib olduğundan Aşk'a da Ruha yol göstermek vacib oldu. Her ikisi beraberce azimet alemini kaldırdılar. Ma'sukluk badiyesine girmeği, Âşıklık ülkesine geçmeği kararlaştırdılar.

Önce Ma'sukluk badiyesine ayak bastılar, şaşılacak şeylerle dolu olan o vadiye düştüler. Seferin başlangıcında gayetle güzel bir yere eriştiler ki billûrdan saf, ipekten yumuşaktı. Oraya âşıkların kanı dökülmüş ve toprağına karılmıştı. Letafette yer yüzünde meşhur olup adı « Nazenin ayakaltı » idi. Oradan geçip bir konağa vardılar ve bir durak gördüler. Yeri cıva gibi titremekte, vehim ayağı konaklarını geçmede sarsılmaktaydı. Ham gümüşten tamamen saf bir mahal olup adı « Bacak » dı. Oradan da azimet yükünü bağlayıp zevk bineğine bindiler. Tamamile dağlık bir yol gördüler ki orada sonsuz uçurumlar vardı. O dağın geçidinin sonunda kıldan ince bir yol gördüler. Vücudu ortada olmamakla beraber « Bel » sözünden başka ondan bir ad san da yoktu [1]. Oradan « Karın » diye mevsuf olan dalgalı bir suya vardılar. Orada « Göbek » diye tanınan bir girdab vardı. Oradan da geçip bir sahraya eriştiler ve azimet yükünü bir biyabana çektiler ki o sahrada aslâ bir ot bitmemiş ve hiç bir canlıdan oraya toz konmamıştı. İskender, aynasını orada yapmış, [2] Âd, İrem bağını oraya kurmuştu [2]. Yani nurdan bir farkı yoktu. Bu sebeple de adı « Sine » diye meşhur olmuştu. Oradan bir konağa eriştiler ve orada oturanlardan bu havalide gayet zorlu ve kuvvetli « Kol »

[1] Buraları tercemelerde hep mealendir.

[2-2] وعاد طرح ارم را درانجا انداخته ، 29، tercemelerde yok.

adlı birisi vardır diye duydular. Pençesine pençe vuramayıp kolunun kuvveti uhdesinden gelediler [1]. Azimet dizginini oradan da döndürüp diğer bir konağa koştular. Sineden daha güzel bir yer gördüler. Kadri daha artık, mertebesi daha yüceydi. Letafet esbabı tertib edilmiş olup Gabgab diye lekablanmıştı [2]. O konak yerinde bir müddet daha kaldıktan sonra oradan da müsaferet ettiler. Yolda kan içen sitemkâr ve cefacı zenciler gördüler ki onlardan merhamet uzaktı ve onlar « Hâl ve Hat » diye şöhret bulmuş birkaç cefacıydı. Onlar, o iki serseriyi sersem edip gece baskınına uğrattılar. Ruh ve Aşk, helâk olmağa gönül verdiler, baş aşağı bir kuyuya düştüler. O kuyunun gayetle gönül üzen bir yer olduğunu ve içinde yüzbinlerce tutsak bulunduğunu gördüler. Kararsız gönüllerin karar ettiği bir yer olup adı Çene-çukuridi. Bir müddet o kuyunun dibinde feryad ve figan ettiler. Ansızın [3] misk gibi [3] ve kıvrım kıvrım, büküm büküm bir ip gördüler ki aşüfte gönüllerin toplandığı bir ipti. Bazı kimseler, ona gîsû, bazıları da zülf demişti. Kendilerini o ipe bağladılar ve Çene-çukuru kuyusundan kurtulup saf ve tatlı, hazin gönüllere ferah bağışlayan bir çeşmeye eriştiler. O çeşmenin nazenin feyzi Hızırın âbıhayatından daha iyi olup adı « Canperver dudak » dı. Orada inci ile dolu bir kutu buldular. Kutunun adı Ağız, incilerin Dişti. Filvakı kutuyu ele geçirdiler amma başları dönmekte bulunduğundan yine kaybettiler [4]. Oradan bir bağa geçtiler ve bir gül bahçesini makam ittihaz eylediler ki gülleri tamamilen dikensizdi ve adı « Yanak bahçesi » idi. Bir zaman o bağda vakit geçirdiler ve oradan da diğer bir konağa yük göçürdüler. Neş'eli ve letafet esbabı tam bir yer gördüler. Nebatları yeni yetişmiş, neş'eli ve ferah vericidi. O yerin

[1] از اینجا بمنزل رسیدند و از ساکنان اینجا شنیدند که درین حوالی ساعد نامی هست
s 29, burası tamamilen yalınış ve
... . بغایت زورمند و قوی دست پنجه بر پنجه او نرزدند . . .
uydurma olarak şöyle terceme edilmiş : Sahrayı mezkûrdan güzârlarında esnayı ta-
rikte olhavalinin yemîn ve yesârında sekenesi zürmend ve kavidest sâid nam iki
şehri muteber olduğunun haberini aldılarsa da rehi râsttan sapmayıp giderek . . .
Ragıb 30, Hamdi 25.

[2] Buraları da hep mealen ve uydurma.

[3-3] رسنی یافتند مشکین کره و چین بر چین ، 30, tercemelerde yok.

[4] Ağzın küçükken telmih.

vasf incisini delen, adına « Binagûş » demişti. Oradan da tehlikelerle dolu, hileci adamlarla meskûn bir mesire mahalline vardılar. O konağın adı « Şehlâ göz » dü. Şehriyârı da « Katil gamze » ydi. Oradan da bir yüce menzile geçtiler. Orada erbabı sefanın ma'bedi ve ehli vefanın mihrabı olan iki kemer gördüler ki güzellik vasıflarının dibacesi ve visal yakınlığının kabe kavseynidi [1]. Gönül alan Hüsnün karargâhı olup adı « Tâkiebrû » idi. Oradan gönül açan bir serhadde vardılar. Gayetle sefalı bir makam gördüler. Çin ahularının otlağı olan orasının kutlu adı, « Alın » dı. Bir müddet de o vadide gezindiler. Oradan pek karanlık, yolları tehlikeli ve ince bir zulmet diyarına geçtiler. Orada yüz binlerce perişan hayran kalmış ve perişanlar, adına « Kâkül » demişlerdi. Ruha o zulmetin salâbeti galebe etti. Aşkta bir tedbirde bulunmasını diledi. Aşk, onu zulmetin şiddetinden kurtardı. Boy çiraginın aydınlığına erişti.

Ruh « ey Aşk, yanlış gösteriyorsun. Ey yol azıtmış, re'inde isabet etmiyorsun [2]. Bir müddettir sergeşte gezindik durduk. Dediğin Hüsnün cilve yerine varamadık » dedi. Aşk dedi ki: « Ey gafil ve marifet lezzetinden nasipsiz, her yer Hüsnün cilvegâhidi. O her yerde kendisini gösterdi. Fakat sende basîret olmadığından [3] Hüsün nedir, ne

[1] فکان قاب قوسین او ادنی: yakınlığı iki yay kadar, hattâ daha da yakındı. Necm suresi, âyet, birçok tefsirlere ve bu âyetten evvelki ve sonraki âyetlere nazaran bu yakınlık Hazreti Muhammedle Cebrail arasındadır. Fakat sofiler, bunu Tanrı ile addeder ve hattâ bu yakınlığın vahdetten ibaret olduğunu söylerler. « قاب », okun yayda dayanacak mahallidir ki ortasında olup bir çizgiden ibarettir ve bu çizgi yayı iki kavse ayırır. Sofiler, « Hazreti Muhammed'le Tanrının arasındaki yakınlık yayın iki kavsinin قاب ı kadar, belki de daha yakındı », diye te'vil ve « قوسین » i « vücub, imkân » yahud « جمع الجمع »; « او ادنی » yı da « وحدت صرفه », « احديث », « احديثه » olarak kabul ederler. Hurufilere nazaran ise kavseyn, iki kaş, ev ednâ, kaşların ortasıdır.

[2] روح گفت ای عشق غلط نمایی وای گمراه صایب رای مدتی سرگشته گردیدیم 32. Ey aşkı galatnûma ve ey gûmrâhı müşevveşil-ârâ nice müddet beni dolaştırıyorsun, hâlâ istihsali nimet ve cilvegâhı hüsne müvâlaet mümkün olamadı, Ragıb 32, Hamdi 27.

[3] 33. Cesaret okunmuş ve öyle terceme edilmiş, ihtimal mürettip hatasıdır.

bilirsin ? Eger onu bulmak dilerse saf nazara sahip olman gerektir. Kendini körlükten kurtar. Gözlerine âşnâlık sürmesini çek. [1] Ma'sukluk ülkesinde o sürme bulunmaz [1]. O incinin ma'deni âşıklık denizidir [2]. Fakat bir kişinin, Ma'sukluk ülkesini aşmadıkça Âşıklık ülkesine geçmemesi şarttır ».

Hülâsa Ma'sukluk mülkünden geçtiler ve Âşıklık ülkesine yöneldiler. Önce Melâmet [3] bahçesine vardılar. Orada iştihak gülünü ve firak yeşilligini yetiştirmiş ve yereşmiş gördüler. Oradan Belâ şehrine yöneldiler. « Mihnet » ve « Şiddet » le tanış oldular. Oradan « Aciz badiyesi » ne kadem bastılar ve dizgini « Şeydalık » eline verdiler. Oradan da yürüyüp « Hicran » bucağında vatan tuttular. Gâh « Hayret » e arkadaş, gâh « Mahrumiyet » e nedim oldular. Gâh « Nâle ve Zâr » ile sırdaşlık ettiler, gâh gönül yakan « Ağlayış » la demsâzlıkta bulundular. « Karar ve Tâkat » serhaddinden geçtiler. « İhanet » vadisinde haylı dolaştılar. « Âşıklık » ülkesinde müsaferette bulunduktan ve âşıklık işini başa çıkardıktan sonra önlerinde bir ülke göründü. Ruh, Aşkla beraber o ülkeye yöneldi. Gördü ki orası « Beden ülkesi » dir. « Hakikaten burası benim yerim » dedi. Gönül şehrinin yıkılmış, havâs askerinin dağılmış olduğunu gördü. Sevda, ateş tutuşturmuş. Ciğer ve dimağı yakmış, Kan göz yaşıle karışmış, iç ve dış hararetinden kaçmış, Safranın yüzü sararmış, Balgamin pazarı soğumuş. Vücudu diri tutanların tutumu, durumu kalmamış, tabiatlerin düzeni bitmiş. Za'f, kuvvetlenip Sıhhati zayıfletmiş. Ruh, bu yüzden muztarip olup Aşka « ey benim evimi barkımı yıkan ve beni devran sergestesi kılan, bana bütün yalan vaidlerde bulundun, helâkime kasdettin. Ne hileydi ki benimle oynadın ve beni yerimden yurdumdan uzaklaştırdın. Ma'mur bir ülkem vardı ki rahat, zevk ve şürurla do-

[1-1] Bu cümleden yerine “ amma ki dediğim tutya İsfehanda ve belki dairei eihanda bulunur şey değildir, ” Ragıb 33, amma ki dediğim tutya İsfehanda ve belki kürei arzın hiç bir kıt'asında bulunur şey değildir, Hamdi 28, bizde böyle bir şey yok.

[2] « و معدن ان در دریای عاشقیت ، ” diye terceme edilmiş, Ragıb 33, Hamdi 28.

[3] Melâlet okunmuş, halbuki metin ve mânâ vazıhtır : و اول بهوستان ملامت ، Ragıb 33, Hamdi 28.

luydu. Bir müddet beni Ma'sukluk yurdunda aldattın, oradan yüzüme bir kapı açtın, bir zaman da beni Âşıklık ülkesinde garib ettin ve bana türlü türlü belâlar nasib eyledin. O memleketlerde de yüzümün suyunu döktün, beni tekrar ümitsiz bir halde vatana getirdin. Vatan yıkıklığa yüz kodu, tezelzüle uğradı. Allah Allah, bu ne zulümdür ? Senden bir durakta bin feryad ! » dedi [1]. Aşk, Ruhun şikâyetini duyup onu, o musibette takatsiz görünce, dedi ki : « Ey Ruh, şikâyet kimden ? Doğrusu şu ki senin âfetin senden gayrisi değil. İdrâk hazinesindeki resmi getirt ve o resmin hakikatinden ibret al ».

Ruh, o resmin ihzarını emretti. Mühürle mühürlenmiş olarak getirdiler. Ruh, sefa aynasının mühürünü açıp bakınca onda zaif bir beden ve gayet nahif bir yüz gördü. Dedi ki « ey Aşk, bu suret, o suret değil. Bana bildir : o neydi, bu ne ? » Aşk, « ey Ruh, bu levh, sefa aynasıdır. Nazar ehline akis gösterir. Onda gördüğün ilk suret de sendin, şimdi gördüğünde sensin. Önce ona baktığın zaman gafildin, kendini tanımadın, kendi arzuna koşuyordun, nihayet kendine eriştin. Âşıklığa mazhar da sensin, ma'sukluğa ziver de sen. Marifet âşnâlık sürmesindedir [2] ve bu menzilin yakınlığı teallûktan ayrılmaktadır [2]. »

Ruh, âşnâlık sürmesini gözüne çekince vücud aynası olmaksızın öyle bir güzel gördü ki suret ve mânâya biniyaz, Ruhi-kudsle demsâz, vahdet halvetinde oturmuş, kapıyı kesret yüzüne kapamıştı. Ne Aklın ona bir bakışı vardı, ne hisler ve tabiatler ona sığınabilirdi. Ne Hüsnün ona bir nazı vardı, ne onun Aşka bir niyazı . . Ruh, o makama erişince Ceberut ve Lâhut âlemlerinin alâmetlerini gördü. Aslî menzile ulaştı [3]. Yol kesicilerin kaydından kurtul-

[1] Buraları da tercemelerde hep mealen nakledilmiştir.

[2-2] Tercemelerde bu cümle yok.

[3] چون روح سرمۀ آشنایی بچشم کشید و بی واسطۀ آیینۀ وجود دید شاہدی دید
از صورت و معنی بی نیاز و با روح قدس دمساز در حلول وحدت نشسته و در بروی کثرت
بسته نہ دیدۀ عقل را برو نکاح نہ حواس و طبایع را برو پناہی نہ حسن را براو نازی و نہ
اورا بمشقی نیازی. چون روح بدان مقام رسید علامات عالم جبروت و لاهوت دید
S 37, buraları temamilen yanlış terceme edilmiş : Ba'dezin ayinenin tevassutuna hacet
kalmayıp Ruh, suret ve mânâda biniyaz ve Ruhi-kuds ile demsâz olarak vahdethanei

du [1], işin sonunda kendisini kendisine erişti, ma'sukluk ve âşıklık, o halvetten dışarıda kaldı.

helvette mukîm, Akıldan istianeden vareste ve havâs ve tabayiden riştei teâlluku
güsiste olmağla ... Ragıb 36, Hamdi 31.

[1] Tercemelerde bu cümle de yok.

Partie Française

L'OPUSCULE DE FUZULI SUR LA MALADIE ET LA SANTÉ.

Fuzuli, l'un de nos grands poètes, est également l'auteur de l'opuscule persan sur la santé et la maladie. Nous n'allons cependant pas prétendre, à cause de cet article, que Fuzuli fut médecin, car nous ne possédons aucun renseignement qu'il a exercé la médecine. Mais il connaît, ainsi que l'autres savants plus récents, la science médicale. Car il lui eut été impossible de composer un article de ce genre sans avoir quelques connaissances.

Cet article fut deux fois traduit en turc. Mais ces traductions n'étant pas très claires, il a été de nouveau traduit. Ce précieux ouvrage de Fuzuli est spécialement intéressant au point de vue médical et psychologique. Nous présentons maintenant la traduction en résumé.

Le premier sujet traite uniquement de la médecine :

(L'âme qui naquit au monde de (جبروت) [1] royaume céleste et habite le monde spirituel (لاهورت) [2], visita un jour le pays du corps et le trouva beau. Cette ville est gouvernée par quatre frères nommés (بالغام, صفرا, قان, سودا) le sang, la bile, le phlegme et l'atrabile. Ceux-ci tout en étant adverse l'un à l'autre ne peuvent également pas se séparer. Tous les quatre se trouvent sous la domination d'une fille nommée humeur. L'âme aime le pays du corps et, se mariant avec l'humeur, s'y installe. Ils ont un enfant nommé santé. L'âme un jour fait une promenade. Le pays possède trois villes.

[1] Signifie le monde de l'esprit suprême en Suffi.

[2] Le corps suprême.

Elle arrive à la première qui est la citadelle du cerveau. Cette citadelle est composée de dix quartiers dont chacun a un gouverneur : (L'ouïe, la vue, l'odorat, le goût, le toucher, le sens commun, l'imagination, la possession, l'illusion, l'entendement). Après le cerveau, l'âme va à la ville du foie. Il y a dans cette ville huit employés : (غذاء, la croissance, l'enfantement, la formation, l'attraction, la mastication, la digestion, l'évènement). L'âme traverse cette ville et arrive à la ville du coeur. Il y a dans cette ville les personnages nommés : l'espérance, la crainte, le chagrin, la haine, l'inimitié, l'affection et la joie. La ville du coeur lui plaît beaucoup et elle se décide à y habiter. Elle exile la crainte, le chagrin et la haine, et devient amie avec l'espérance, l'affection et la gaieté.

Le Sang, la Bile, le Phlégame et l'Atrabile, nommés les humeurs, étant vexés, se révoltent. Les exilés commencent également à soulever des hostilités. La ville du coeur est assiégée par le chagrin. Les trois exilés s'adressent aux tribus du mensonge, de la rancune et de la méchanceté et les soulèvent. L'âme est vaincue. Avec l'espoir de recevoir de l'aide, la joie court à la beauté, l'affection à l'amour, et l'espoir à l'intelligence. Mais outre l'intelligence, aucun ne vient en aide. L'intelligence est vainqueur sur l'abstinence et la maladie. La ville du coeur rallie dans l'ordre. L'âme reprend sa liberté).

La seconde partie qui est la continuation de la première est plus poétique et plus psychologique. Cette seconde partie sert également de sujet au livre de Şeyh Galib intitulé (حسب و عشق) la beauté et l'amour.

(L'âme, guérie dans le pays du corps, se jette cette fois dans une nouvelle aventure. La beauté ayant entendu les éloges de l'âme contés par la gaieté, désire la connaître. La gaieté lui dit que l'âme, se trouvant avec l'intelligence, est difficile à voir, mais la beauté prétend qu'elle connaît une incantation avec l'aide de laquelle elle peut rentrer dans le pays du corps sans être vue. Elle prend donc les personnes de sa suite nommées (coquetterie, grâce, minauderie et séduction), lit son incantation et entre dans le pays du corps.

Quelques uns de ses hommes s'installent dans les yeux et d'autres dans les sourcils. Un peu plus tard l'amour vient et devient l'ami de l'âme. Il fait sans cesse les éloges de la beauté. Finalement, l'âme montre le désir de voir la beauté. L'amour donne alors à l'âme le miroir de la pureté.

En regardant dans le miroir, l'âme voit son image. Mais croyant que la beauté est autre qu'elle-même elle croit l'avoir vue et devient follement amoureuse. L'amour lui dit que cette image possède beaucoup d'ennemis et que si elle veut absolument la garder dans le trésor de la compréhension et la voir souvent, elle doit la faire copier par l'imagination pour la regarder lorsqu'elle en aura envie. L'âme suit les conseils de l'amour. Mais bientôt, elle décide qu'elle veut à tout prix atteindre la beauté. Elle entre là-dessus avec l'amour dans le désert de l'amoureuse. Ils arrivent d'abord au pays de la plante du pied. Après avoir passé de cet endroit, ils arrivent au pays des jambes faites d'argent pur et tremblant comme le mercure. Ils arrivent ensuite à un endroit montagneux ayant des gouffres sans fin. A la fin de ce passage de montagne, ils voient une taille plus fine qu'un cheveu. Ils la passent et par des endroits comme le tourbillon du nombri, le désert de la poitrine et le dessous du menton. Mais ils tombent dans (le puits du menton = غُتْبُ) la fossette du menton et ne peuvent en sortir qu'en s'accrochant à la corde de la chevelure. Ils se reposent à la fontaine des lèvres. Là, ils trouvent une boîte pleine de perles qu'ils perdent tout de suite à cause de leur ignorance. Ils arrivent ensuite dans le pays de l'obscurité après avoir franchi le jardin des joues, le passage de l'oreille, le pays des yeux fascinateurs, l'arcade des sourcils et lieu de repos du front.

L'âme, ne trouvant aucune trace de la beauté dans ces endroits, commence à gronder l'amour. Mais, l'amour lui dit qu'elle ne peut voir la beauté que si elle met sur ses yeux le fard qui se trouve dans le pays de la connaissance. Là-dessus, ils rentrent dans le pays de l'amour. Ils passent du jardin du blâme. Ils deviennent amis avec l'étonnement et la privation. Ils cheminent avec la lamentation et retournent enfin chez eux.

L'âme retrouve le pays du corps détruit, et ses sentiments désordonnés. Elle recommence à gronder l'amour, mais celui-ci ordonne qu'on apporte le miroir de la clarté. Lorsque l'âme regarde dans le miroir, elle y voit sa propre image. Elle est très maigre et défaite. Elle dit à l'amour : (Ceci est moi-même. Où est l'autre image ?) Là-dessus, l'amour lui donne le koheul de la connaissance. L'âme le met sur ses yeux et se voit une très belle figure, sans l'aide du miroir. Elle atteint son but réel. Elle s'épouse elle-même. L'amant et l'aimée restent au-dehors de ce bonheur.)

Fuzuli a vraiment combiné cet ouvrage d'une manière très intéressante. Il est le premier qui écrivit en Orient un article allégorique. Les grecs écrivirent un article du même genre à une époque plus lointaine. Huneyn bin Ishak (Yohanitis) le traduit en arabe sous le titre : Selaman u Ebsal. Ibni Sina fut le premier qui écrivit, dans le monde musulman et turc, une histoire allégorique de ce genre (980-1037). Son histoire Hay ibni Yakzan (vivant, fils de l'Eveillé) en est une. Yusuf Has Hadjib écrivit en 1069 le Kudat-kubilig dans le même style.

Le poète Yunus Emre dans رسالة النصيحة l'article des conseils, le poète Nev'i dans حبيبك consultation, et Cheyh Galib dans la beauté et l'amour, donnent les allégories de ce genre.

Le poète Fuzuli ayant écrit son oeuvre avant les deux derniers, inspira surtout à حسن و عشق (la beauté et l'amour) de Cheyh Galib. Tous ces points donnent une importance toute particulière à l'article sur la maladie et la santé, dans la langue persane et le monde scientifique et poétique turc.